

DİJİTALLEŞME, YAPAY ZEKÂ VE SAĞLIK

Meltem ÇİÇEKLİOĞLU* Özgür NARİN** Mehmet ZENCİR***

Öz: Son otuz yıl dijitalleşmenin küresel ölçekte yaygınlaştığı, son on yıl ise yapay zekâ yöntemlerinin hızla geliştiği bir dönem olmuştur. 2022 sonrası Büyük Dil Modelleri ve çok amaçlı sohbet robotlarının hayatımıza girmesiyle birlikte, veri üretimi ve kullanımı daha önce görülmemiş ölçüde yoğunlaşmış; kapitalist üretim ilişkileri içindeki eşitsizlikler dijital teknolojiler aracılığıyla daha görünür ve derin hale gelmiştir. Yapay zekâ teknolojilerinin işlem gücü, veri ve uzmanlık gibi kaynaklarının birkaç büyük teknoloji şirketinin elinde toplanması, hem demokratik denetim eksikliği hem de kamu yararına yönelik kullanım olanaklarının sınırlılığı açısından ciddi sorunlar doğurmaktadır. Bu durum, özellikle sağlık hizmetlerinde dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının hızla yaygınlaştığı Türkiye gibi ülkelerde sağlık emekçileri açısından yeni denetim ve sömürü biçimleri yaratmaktadır. Sağlık hizmeti üretiminde kullanılan dijital randevu sistemleri, performans ölçümleri ve e-Nabız gibi uygulamalar aracılığıyla üretilen veriler, emekçilerin bilgi ve onayı olmaksızın işlenmekte, ancak bu süreçte ilişkin karar mekanizmalarında sağlıkçıların söz hakkı bulunmamaktadır. COVID-19 pandemisi sırasında bilimsel verilerin kamusal kullanımının sınırlılığı, bu teknolojilerin kimin yararına işlediği sorusunu bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, sağlık emekçileri ile yazılım geliştiricilerin, kendi örgütlü yapıları aracılığıyla dijitalleşme süreçlerinin toplumsal etkilerini tartışabilecekleri kolektif bir üretim ve denetim zeminine ihtiyaç vardır. İki sayı tutacak bu dosya, dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin sağlık hizmetlerinde emek süreçleri, kamusal denetim ve kolektif özleşme açısından ne tür olanaklar ve tehditler barındırdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Yapay Zekâ, Sağlık, Sağlık Hizmetleri

Digitalization, Artificial Intelligence and Health

Abstract: The last three decades have witnessed the global expansion of digitalization, while the past ten years have seen a rapid advancement of artificial intelligence methods. Since 2022, the integration of large language models and multi-purpose AI chatbots into daily life has led to an unprecedented intensification of data production and use. This has rendered social and economic inequalities within capitalist production more visible and severe. Concentration of computational power, expertise, and data in the hands of a few major technology companies poses serious problems in terms of democratic accountability and public interest. In countries like Turkey, where AI and digitalization are rapidly expanding in healthcare services, new forms of labor control and exploitation are emerging for healthcare workers. Data generated through digital appointment systems, performance evaluations, and health information platforms such as e-Nabız are processed without the consent or participation of healthcare providers. During the COVID-19 pandemic, the limited public use of scientific data revealed the urgent need for greater democratic control over such technologies. This dossier consists of two issues and argues for the necessity of a collective and participatory approach that brings together healthcare workers and digital infrastructure developers to analyze the socio-political implications of AI and digitalization in healthcare. It explores how these technologies can either exacerbate labor subordination or contribute to self-governance and collective agency in public health systems.

Key words: Digitalization, Artificial Intelligence, Health, Health Care

Son 30 yıl dijitalleşmenin dünyada yaygınlaştığı, son 10 yıl ise yapay zekâ yöntemlerinin hızla geliştiği bir dönemi yaşadık. 2022'den beri ise Büyük Dil Modelleri ile sohbet robotları, çok amaçlı yapay zekâ yöntemleri hayatımıza girdi. İnternetin dünyaya yayıldığı 1990'lardan günümüze dünya nüfusunun çoğunluğunun internete erişimi arttı, internete bağlı nesnelerin, bizlerden veri toplayan araçların sayısı ve topladığı veriler astronomik ölçülerde arttı. Bu anlamıyla "verisi çıkmış" bir dünyada dijitalleşmenin ve kapitalist üretimin eşitsizlikleri de çok fazla arttı ve görünür hale geldi. Öte yandan da, yapay zekâ teknolojilerini elinde tutan bir avuç teknoloji şirketi, hem zenginlikte ön sıradalar hem de yaptıkları karşısında devletler ve uluslararası kurumlar karşısında hesap vermez, denetlenemez durumdadır. Yapay zekâ araştırmalarının öncülerinden bir bilimci, Yoshua Bengio, bunu açıkça söylüyor: "İşlem gücü, uzmanlık ve veri, tüm bunlar birkaç şirketin elinde toplanmış durumda".

Üstelik Bengio ile birlikte Geoffrey Hinton ve İlya Sutskever gibi Yapay Zekâ araştırmalarının kurucuları ve

"ünlü" iktisatçılar, yapay zekâ ve dijitalleşme alanında en büyük yatırımların sahibi dev teknoloji şirketlerinin son zamanlardaki ilgisinin sağlık alanına yöneldiğini söylüyor. Bu çok boyutlu sonuçları olan bir ilgi. Bir yandan dijitalleşme ve Yapay Zekâ'nın sağlık hizmetinde kullanılması, öte yandan ilaç geliştirme, sağlık yönetim sistemleri ve veri tabanı sistemlerinde kullanılması..

Sağlıkta piyasalaşma anlamına gelen Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı eleştirenlerin yakından tanıdığı dijital hastane, randevu uygulamaları, E-Nabız sistemi bu dijitalleşmenin önemli göstergeleri. Bu anlamıyla dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamaları Türkiye'de sağlık hizmetlerinde hızla yaygınlaşıyor. Hastane randevularından, çalışma saatlerine, "performans"a kadar pek çok veri, dijital olarak işlenip yapay zekâ uygulamalarına dönüşürken, bu veriyi üreten sağlıkçıların bizzat çalışma koşulları, toplumsal emekleri, yaşamları bundan etkileniyor. Üstelik hekimlerin, sağlıkçıların bu veriyi üretirken, bu teknoloji süreçlerinde, verilerin kamusal kullanımı hakkında hiçbir söz hakkı yok!

*Prof. Dr. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD. (ORCID No: 0000-0002-7059-7573)

**Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Ünye İİBF, İktisat Bölümü. (ORCID No: 0000-0001-8068-6978)

***Prof. Dr. Ata Soyer Sağlık ve Politika Okulu. (ORCID No: 000-0003-0781-7841)

Geliş Tarihi / Received :02.07.2025

Kabul Tarihi / Accepted :26.07.2025

Bu teknolojiler bize gerçekten de önemli olanaklar sağlıyorlar, gelin görün ki üretim ilişkileri kârı önceliyor. Salgında bu olanakların kamusal kullanımının ne kadar sınırlı olduğunu, bilimin toplum için kullanımının ne kadar eksik olduğunu gördük. Sorun etik komitelerine, “kamu” ortadan kaldırılırken eski kurumsal işleyişe bırakılabilecek gibi birşey değil, bırakılsa da kuralızsızlık, hesap vermezlik ortada duruyor. İşin içine teknoloji, yapay zeka, büyük veri gibi teknolojik kara kutular girince bu daha da fazla kolaylaşıyor. Bunun için sağlık hizmetini üreten sağlıkçılar ve sağlıkta önemli yazılım, dijital altyapıyı üreten bilgisayar mühendisleri, kendi emek örgütleri ile yan yana gelmeli, ortak çalışmalar yürütmeliler.

İki sayıyı içeren dosyamız aslında tam da bu amaçla yola çıktı. Bunun için bu dosya sadece yazılar toplamı değil, böyle bir çabanın meyveleri ve bu çabayı ortaklaştıracak, duyurarak genişletecek tartışmaları açmak istiyor. Elinizdeki bu ilk sayıda dijitalleşme ve yapay zeka teknolojileri politik ekonomi ve toplumsal sağlık bağlamında ele alan yazılar yer alıyor. İkinci bölümde sağlık hizmetleri, halk sağlığı, sağlıkta eşitsizlikler, toplum katılımı, neoliberal sağlık reformları, sağlık emek süreci, uluslararası düzenlemeler bağlamında dijitalleşme ve yapay zeka teknolojilerini ele alan yazılar bulunuyor. Dosyamız sağlıkta dijitalleşme ve yapay zeka teknolojilerinin emeğin özyönetimi hedefli mücadeleye katabilecekleriyle ilgili iki yazı ile tamamlanıyor.

Dosyada yer alan yazıları kısaca şu şekilde tanıtabiliriz.

Narin, günümüzdeki yapay zeka modellerine olanak sağlayan dijitalleşmeyi tartışarak, üretim ilişkileri ile bağını kurarak dönemeleştiriyor ve yapay zeka modellerinin toplumu parametreleştireceğini, veriyi bölgelendireceğini, manipülasyonu yayacağını öne sürüyor. Gire ise Yapay Zeka’nın kapitalist üretim altındaki işlevlerini inceleyerek zihin emeğinin makineleştirilmesine ve yapay zekanın gelişimindeki askeri tarihe işaret ediyor.

Koşar yazısında sermaye formundaki dijital teknolojilerin, emek üzerindeki tahakkümü derinleştirdiğine, verimlilik ve üretkenlik odaklı kullanımın işçilerin tamamen verilere dönüştürülmüş beden ve davranış göstergelerine indirgenmesine dikkat çekiyor.

Dijitalleşmeyi hanemize, yaşantımıza, “mahrem” dünyamıza giren robotlar ve yapay zekâ teknolojileri bağlamında toplumsal yeniden üretimi açısından sorgulayan Yaman, insanlar arası ilişkiler ve bakım etiği ile ilgili önemli toplumsal ve felsefi sorulara yanıt arıyor, bu sürece bizlerin de eşlik etmesini istiyor.

Keten, çözüm her tekno-çözümcü girişimin yeni ekolojik tehditler ile ekolojik krizi derinleştirmesine yer verirken Yavuz, akıllı kentlerin “verimlilik, sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme” odaklı bir dijitalleşme sürecine işaret ettiğine ve kapitalizmin güncel kent tahayyülünün bir parçası olduğunun altını çiziyor.

Salman ise gıda ve beslenme alanında ticari çıkarları öncelediğini ve gıda güvencesi ve halk sağlığı hedeflerini dışlayan dijital çözümlerin sağlıklı beslenmeye erişimini sağlamaktan uzak olduğunu vurguluyor.

Yapay zeka teknolojilerinin, askeri alanlarda kullanımı hızlanmasına dikkat çeken Saraçoğlu İsrail’in Filistin halkına yönelik uyguladığı baskı ve kontrol mekanizmalarını “dijital sömürgecilik” kuramsal çerçevesi üzerinden inceliyor.

Gözükeleş, YZ sistemlerinin ahlakiliğinden çok, bu sistemlerin geliştirilmesinde, kullanımında yer alan emekçilerin, insanların ve kurumların sorumluluğu bağlamında tartışılması gerektiğini vurguluyor.

Çiçeklioğlu, dijital teknolojilerin halk sağlığı uygulamalarında eşitsizlikleri derinleştirme, dışlayıcı pratikler üretme ve halk sağlığının temel değerlerinden uzaklaşma risklerine dikkat çekiyor.

Canıvar, dijital teknolojinin göreceli artı değeri artırma ve emeği denetleme işlevlerini vurgulayarak sermayenin emek denetim stratejilerinin sınıfın mücadelesini soğurmaya yönelik ideolojik yönüne dikkat çekiyor.

Zencir, dijitalleşme ve yapay zeka teknolojilerinin sağlık hizmetlerinin sermayeleşmesinin zeminini oluşturduğuna dikkat çekiyor ve neoliberal sağlık reformlarını ile ilişkisini ortaya koyuyor.

Varol, dijital sağlık eşitsizliklerin toplumsal cinsiyet, etnik köken, yaş, göçmenlik ve dijital okuryazarlık gibi sosyal belirleyicilerin bu eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğine ve algoritmalarla şekillenen tanı ve tedavi süreçlerinde de yeniden üretildiğine dikkat çekiyor.

Şevik sağlık hizmetlerinin dijitalleşmesinin yalnızca teknik bir dönüşüm olmadığına, aynı zamanda verinin yeni bir birikim aracı olmasına, kamu yararı söylemiyle meşrulaştırılan veri paylaşım mekanizmalarının, özel sektör çıkarlarıyla nasıl iç içe geçtiğine ve bireylerin emeğinin bu süreçte nasıl görünmezleştirildiğine yer veriyor.

Davas, Yurtdaş ve Narin dijital teknolojilerin toplum yararına kullanımını odaklanıyor. Davas, sağlık alanında dijital katılımın demokratikleşme ve sağlık hakkını güçlendirme potansiyelinin hayata geçebilmesi için dijital eşitsizliklerin aşılması, temsiliyetin genişletilmesi ve katılımcı süreçlerin kurumsallaştırılması gerektiğini savunuyor. Yurtdaş merkezsiz, kontrol edilemez yatay ağlar kurmaya elverişli yapısının hiyerarşileri kırmak için bir olanak olarak görülmesine dikkat çekiyor. Narin ise üretici güçler, bu düzeyde toplumsallaşmış iken, bunun meyvelerine el koyanların yarattığı ilişkilere karşı, tersinden toplumsallaşma/özneleşmeyi örnek nasıl olanaklı olabilir sorusunu tartışıyor. Sağlıkçılar ile yazılımcılar, veriyi ve veri analizini kendileri yapmak üzere birleşse sonuçların nasıl değişebileceğine dikkat çekiyor.